

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.46>

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ПРАВО» І «МОРАЛЬ» В КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Заборовський В.В.,

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-5845-7535>*

Манзюк В.В.,

*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0003-2133-1573>*

Копча І.І.,

*аспірант кафедри господарського права
Ужгородського національного університету*

Заборовський В.В., Манзюк В.В., Копча І.І. Співвідношення категорій «право» і «мораль» в контексті здійснення адвокатської діяльності.

У даній статті аналізуються як спільні риси, так і рис, що розмежують категорії «право» і «мораль» насамперед через призму специфіки правового статусу адвоката та адвокатської діяльності в цілому. Аналізуються позиції науковців щодо визначення взаємозв'язку між даними категоріями. Акцентується увага на тому, що більшість науковців розглядають такий взаємозв'язок через призму взаємодоповнення інститутів права і моралі як регуляторів суспільних відносин.

В рамках даної статті було досліджено співвідношення між категоріями «право» і «мораль» саме через призму професійної діяльності адвоката. Робиться висновок за яким, в процесі здійснення адвокатської діяльності відбувається збіг (поєднання) правових і суто моральних аспектів (норми права і моралі є нерозривно пов'язаними), а така діяльність за своєю природою повинна сприйматися саме через призму моральності, враховуючи особливу роль моральних засад для професії адвоката (адвокат повинен виходити з більш глибокого розуміння категорій «правосуддя», «справедливість», «честь», «гідність», «добросовісність», «відповідальність» тощо як здійснюючи свою професійну діяльність, так і в повсякденному житті).

Звертається увага на те, що адвокат у будь-якій своїй діяльності, у тому числі й у повсякденному житті, повинен неухильно дотримуватися насамперед моральних обов'язків, які на нього покладає його особливий статус (його професія), що в поєднанні з правовими уособлюють його професійний обов'язок, не виконання якого тягне за собою дисциплінарну відповідальність.

Для досягнення поставленої мети та розкриття обумовлених завдань, авторами були застосовані характерні для правової науки методи, а саме дослідження проводилося із застосуванням насамперед системно-структурного та порівняльно-правового методів, а також діалектичного методу пізнання правової дійсності.

Ключові слова: мораль; право; адвокат; правила адвокатської етики; правовий статус адвоката; адвокатська діяльність; права адвокат; професійний обов'язок адвоката; моральний обов'язок адвоката; дисциплінарний проступок.

Zaborovsky V.V., Manzyuk V.V., Kopcha I.I. Correlation between the categories «law» and «morality» in the context of the practice of advocacy.

This article analyzes both the common features and the features that distinguish the categories of «law» and «morality» primarily through the prism of the specifics of the legal status of a lawyer and the lawyer's

activity as a whole. The positions of scientists regarding the definition of the relationship between these categories are analyzed. Attention is focused on the fact that most scientists consider such a relationship through the prism of the complementarity of the institutions of law and morality as regulators of social relations.

Within the framework of this article, the relationship between the categories «law» and «morality» was investigated precisely through the prism of the lawyer's professional activity. A conclusion is drawn according to which, in the process of lawyer activity, there is a coincidence (combination) of legal and purely moral aspects (the norms of law and morality are inextricably linked), and such activity by its nature should be perceived precisely through the prism of morality, taking into account the special role of moral principles for the profession of a lawyer (a lawyer should proceed from a deeper understanding of the categories «justice», «justice», «honor», «dignity», «good faith», «responsibility», etc. both in carrying out his professional activities and in everyday life).

Attention is drawn to the fact that a lawyer in any of his activities, including in everyday life, must first of all strictly observe the moral duties imposed on him by his special status (his profession), which, in combination with legal ones, embody his a professional duty, the failure of which entails disciplinary responsibility.

In order to achieve the set goal and reveal the stipulated tasks, the authors used the methods characteristic of legal science, and the research itself was conducted using primarily systemic-structural and comparative-legal methods, as well as the dialectical method of learning legal reality.

Key words: morality; right; lawyer; rules of lawyer ethics; legal status of a lawyer; advocacy; lawyer rights; professional duty of a lawyer; the moral duty of a lawyer; disciplinary offense.

Актуальність теми. Розкриваючи сутність адвокатської діяльності, а саме аналізуючи як правовий статус адвоката [1; 2] в цілому, так і окремі його структурні елементи такі як права [3], обов'язки [4], гарантії [5] та відповідальність [6] ми звертали увагу на важливість моральних засад щодо кожного з таких елементів [7]. Важливу роль моральним вимогам відведено і в процесі набуття особою статусу адвоката [8; 9]. Неодноразово предметом наукових досліджень багатьох вчених були й питання щодо співвідношення права і моралі. В той же час, враховуючи специфіку професійної діяльності адвоката щодо надання правничої допомоги та вплив моральних засад на таку його діяльність, вважаємо за необхідне розкрити сутність, а також співвідношення категорій «право» і «мораль» саме через призму адвокатської діяльності, враховуючи особливе значення інституту адвокатури в громадянському суспільстві та правовій державі щодо захисту прав і свобод людини та громадянина.

Аналіз наукових публікацій. Проблема співвідношення категорій право та мораль, зокрема, в контексті здійснення професійної діяльності адвоката була предметом наукової розвідки багатьох науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти зазначеної проблематики доцільно виокремити праці Б.М. Гамалюк, Б.О. Гені, І.О. Гетьман-П'ятковської, Ю.Д. Жидової, С.Б. Компанейцева, М.М. Маськовітої, І.Я. Семенюк, К.О. Ткаченко, Я.В. Фляжнікової В. Чернописької, О.Г. Яновської та інших.

Метою даної статті є розкриття співвідношення між категоріями «право» і «мораль», а саме аналіз як спільних рис, так і рис, що їх розмежовують насамперед через призму специфіки правового статусу адвоката та адвокатської діяльності в цілому. Основними завданнями автори ставлять перед собою: дослідити сутність права і моралі як найважливіших регуляторів суспільних відносин; розкрити позиції науковців, які виділяють риси, що розмежовують категорії «право» та «мораль», а також вказують на взаємозв'язок між ними, який набуває особливого прояву насамперед в процесі здійснення адвокатом своєї професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Перш за все вважаємо за необхідне розкрити сутність категорій «право» та «мораль». Так, у словниках української мови «право» загалом сприймається як система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю або ж всього народу, або пануючого класу, а також звертається увага на те, що поняття «держава» і «права» є неподільними один від одного, оскільки право своїм виникненням і функціонуванням завдячує державі, тоді як держава є немисливою поза правом [10, с. 506]. В свою чергу, під мораллю розуміється система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства в цілому, або ж сприймається як діяльність щодо повчання, давання настанов, порад [11, с. 799]. Функціональне призначення моралі, за твердженням науковців, полягає у впливі на поведінку людини, у формуванні певних стандартів її поведінки [12, с. 102].

Право і мораль являють собою два найважливіші регулятори відносин, які відомі суспільству з давніх-давен. Щодо моралі, то вона виникла задовго до появи права, і на думку Ю.Л. Жидової, є нічим іншим як проявом розвиненості моральної свідомості людини, і діяльності, що вона здійснює. Вона звертає увагу на те, що з моментом утворення держави, норми моралі, що врегульовують суспільні відносини, отримують законодавче закріплення, а тому може йти мова про вже про появу норм права [13, с. 61]. В даному випадку необхідно виходити з розуміння права саме як «позитивного» права, норми якого зафіксовані у письмовій формі (нормативно-правових актах) та забезпечуються шляхом примусу з боку держави. Подібної точки зору притримується і Я.В. Фляжнікова, зазначаючи, що ці два регулятори суспільних відносин різняться, як з філософської, так і історичної точки зору, і мораль давніша за своїм походженням та є однією із форм суспільної свідомості, тоді як право з'являється тільки на певному етапі суспільного розвитку, що пов'язане з виникненням держави [14, с. 73].

Відмінність між мораллю та правом полягає і в тому, що мораль, як слушно відмічає А.М. Бірюкова, була сформована як результат тривалого розвитку суспільної свідомості (об'єднує та гармонізує загальний порядок з індивідуальністю людини) і більш органічно сприймається духовним світом людини, тоді як право виступає у вигляді системи норм поведінки, яка «нав'язується» суспільству. Моральні вимоги, як слушно вказує М.М. Маськовіта, займають одне з найважливіших і визначальних місць в правовій системі суспільства, і на відміну від права, вони звернені до совісті людини та орієнтовані на свідоме і добровільне дотримання нею моральних принципів, оскільки людина в цій ситуації керується насамперед своїм внутрішнім переконанням, а дотримання норм моралі фактично забезпечується лише можливістю застосування заходів громадського впливу, в той же час механізм морального впливу інколи буває дієвіший за правове регулювання [15, с. 288].

В юридичній літературі побутує й точка зору про те, що мораль має певну перевагу (пріоритет) над правом, оскільки, яке б значення права не було велике, моральність завжди вища, оскільки закон не може зобов'язати людину вчиняти певні моральні поступки, прикладів яких можна навести безліч, зокрема, в сьогоденні умовах життя. В той же час, ми поділяємо позицію С.В. Корнеєва, що люди забувають про моральні та етичні норми поведінки і лише сліпо дотримуються закону, який наводить блискучий афоризм римських юристів, що «будь-яке найточніше застосування законів породжує найбільшу несправедливість» [16, с. 263]. Існує точка зору й про наявність суперечностей (розбіжностей) між нормами права і моралі. Так, на думку, Б.О. Гені, такі розбіжності базуються на суперечностях сьогодення, складності самого життя, динамічності розвитку суспільних відносин, появи нових тенденцій їх розвитку, внаслідок чого він доходить висновку, що незважаючи на те, що мораль і право формуються на єдиному фундаменті суспільних відносин, суперечності між ними полягають у недосконалоості окремих правових норм або ж їх відставанні від потреб суспільства, враховуючи певний випереджувальний характер морального розвитку, який до того ж висуває більш високі вимоги до поведінки людини порівняно з правом, тож мораль, на його переконання, є передумовою права, але не є його єдиним джерелом [17, с. 15].

Незважаючи на наявність певних суперечностей (розбіжностей) між нормами права і моралі, все ж між даними найважливішими регуляторами суспільних відносин більше спільних рис, ніж тих, що їх розмежовують. Так, К.О. Ткаченко, у своєму дисертаційному дослідженні слушно відмічає, що мораль і право, будучи чинниками нормативного регулювання соціального життя, беруть свої витoki у звичаї як історично першій формі регулювання поведінки, що і зумовлює ряд спільних рис: опираються на звичаєву форму поведінки; фіксування суспільних відносин і закріплення їх на основі належного; спроможність регулювати соціальну поведінку особи; зв'язок з діями особи та її відповідальністю за свої дії тощо [18, с. 61].

Більшість науковців розглядають такий взаємозв'язок через призму взаємодоповнення інститутів права і моралі як регуляторів суспільних відносин. Такий взаємозв'язок, на переконання Б. М. Гамалюк та І.Я. Семенюк полягає в тому, що право і мораль, є особливо невід'ємними один від одного, і саме тому, коли право розглядається у відношенні до інституту моралі, тоді сутність права, зміст його норм стають більш доступними та зрозумілими, а осмислення права в його взаємозв'язку з моральністю є однією із найдавніших традицій становлення суспільства та держави [12, с. 101].

Подібної точки зору притримуються й інші науковці, звертаючи увагу на взаємодоповнювальний зв'язок моралі і права в контексті регулювання поведінки суб'єктів права, взаємодія яких полягає в соціальному та функціональному призначенні (право як система справедливих настанов, створюючи умови для вільного здійснення волі людини, наближає його до моралі, а поняття свободи та справед-

ливості будучи основними категоріями права, впливають на мораль і пояснюють її природу [19, с. 11]. Поділяють таку позицію й інші науковці, зазначаючи, що моральні вимоги набуваючи формальний характер (стаючи нормами моралі) визначаються націленістю на поняття «ідеал», яке має тісний взаємозв'язок зі змістом, сутністю такої категорії як «право» [20, с. 130].

В аспекті нашого дослідження співвідношення інститутів права і моралі як регуляторів суспільних відносин, заслуговує на увагу й позиція С.В. Московіної, за якою спочатку норми моралі користувалися безперечним пріоритетом у суспільстві, а для законодавця слугували основним джерелом правових ідей, тоді як з розвитком правового регулювання мораль почала виконувати субсидіарну роль, доповнюючи правовий регламент (або регулюючи такі відносини, які не піддавалися правовому контролю), в той же час престиж правових приписів завжди значною мірою визначається їхньою відповідністю моральним настановам [21].

Повною мірою поділяючи позицію науковців щодо взаємодоповнювального зв'язку моралі і права в аспекті регулювання суспільних відносин, на нашу думку, ще більше зближення даних категорій відбувається в контексті здійснення адвокатом своєї професійної діяльності, враховуючи те, моральні засади (етика адвоката) збігаються з правом насамперед за формою вираження (в переважній більшості цивілізованих країн світу прийняті в тому чи іншому виді деонтологічні кодекси, в Україні – Правила адвокатської етики 2017 року [22]).

На ті чи інші аспекти такого взаємозв'язку через призму здійснення адвокатської діяльності звертають увагу й ряд науковців. Так, досліджуючи взаємозв'язок між такими категоріями як «право» та «мораль» С.В. Компанейцев доходить висновку, що вони виступають деонтологічною основою діяльності адвоката і саме вони через його свідомість визначають рівень його професіоналізму, а також мають прояв у його повсякденній діяльності. Аналізуючи зв'язку «право-мораль» науковець аргументує позицію, що пріоритет повинен надаватися саме нормам моралі (перевага моралі полягає в тому, що саме вона формується у свідомості людини природним шляхом та органічніше проникає у її духовний світ), незважаючи на те, що розвиток правового регулювання посприяв тому, що мораль стала виконувати субсидіарну роль, доповнюючи тим самим таке регулювання, або ж регламентуючи суспільні відносини, коли вони не підлягають регулюванню правовими нормами [23, с. 304]. Адвокатська етика, як зазначає Л.У. Шаріпова, являє собою належну поведінку члена адвокатського співтовариства, що встановлюється корпоративними правилами в тих випадках, коли правові норми не встановлюють для нього відповідних правил поведінки [24, с. 163].

Подібної точки зору притримуються й інші науковці, вказуючи на те, що адвокатура, яка діє в межах встановлених законодавцем правил адвокатської етики, розглядає право саме через призму моральності своєї професії, внаслідок чого сприймає правосуддя в набагато ширшому розумінні, ніж інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування (для адвокатури притаманне розширене розуміння правових аспектів у поєднанні із морально-етичними нормами). Вони доводять висновку, що у професії адвоката відбувається перехрещення і морально-правових, і суто правових аспектів [12, с. 103].

Будь-які засоби і методи, як слушно привертає нашу увагу О.Г. Яновська, повинні бути насамперед моральними насамперед в адвокатській діяльності, стосовно якої можна стверджувати, що вона повністю пронизана мораллю (моральність являє собою найважливіший компонент особистості та є показником ступеня її розвиненості). У адвокатській діяльності, як зазначає вчена, зливаються правові і моральні засади (мораль і право нерозривно пов'язані), оскільки при здійсненні професійної діяльності адвокат повинен керуватись, передусім, моральними принципами, бути морально стійким, і це допомагатиме здійснити правильний вибір у складних ситуаціях, що мають місце у професії адвоката [25, с. 38].

В процесі здійснення адвокатської діяльності, професійна етика адвоката та право, як зазначає А.В. Орешин, збігається і за характером приписів, оскільки дотримання загальнолюдських норм моралі хоч і є обов'язковим, в той же час залишається на розсуд суб'єкта суспільних відносин та здійснюється добровільно (відсутній як такий державний примус), а їх виконання забезпечується через звички або ж острах перед громадським осудом, який не є достатньо ефективним для попередження діянь, що негативно сприймаються в суспільстві. Як слушно акцентує увагу науковець, це положення фактично не стосується адвокатської етики, оскільки правила адвокатської поведінки є обов'язковими для адвоката, а тому в контексті професії адвоката вони перестають бути моральними і переходять у розряд легальних, оскільки адвокат зобов'язується не тільки дотримуватися професійних етичних норм (характерно і для звичайних норм моралі), але також несе моральну і, головне, юридичну (дис-

циплінарну) відповідальність за умисне чи з грубої необережності порушення правил адвокатської етики аж до позбавлення статусу адвоката [26, с. 110].

Подібної точки зору притримується й український законодавець, який в ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [27], де закріплено примірний перелік професійних обов'язків адвоката, на перше місцях розмістив обов'язок дотримуватися присяги та правил адвокатської етики, порушення якого розглядається як окремих вид дисциплінарного проступку адвоката. Слід врахувати те, що за вчинення такого проступку до адвоката може бути застосоване дисциплінарне стягнення у вигляді як зупинення, так і позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю, що свідчить про значну увагу, яку приділяє законодавець морально-етичній складовій професійної діяльності українського адвоката.

Висновки. Незважаючи на наявність певних суперечностей (розбіжностей) між нормами права і моралі, все ж між даними найважливішими регуляторами суспільних відносин більше спільних рис, ніж тих, що їх розмежовують. Аргументується позиція, за якою більшість науковців розглядають такий взаємозв'язок через призму взаємодоповнення інститутів права і моралі як регуляторів суспільних відносин.

Повною мірою поділяючи позицію науковців щодо взаємодоповнювального зв'язку моралі і права в аспекті регулювання суспільних відносин, на нашу думку, ще більше зближення даних категорій відбувається в контексті здійснення адвокатом своєї професійної діяльності, враховуючи те, що моральні засади (професійна етика адвоката) збігаються з правом насамперед за формою вираження (в переважній більшості цивілізованих країн світу прийняті в тому чи іншому виді деонтологічні кодекси, в Україні – Правила адвокатської етики 2017 року).

В процесі здійснення адвокатської діяльності відбувається збіг (поєднання) правових і суто моральних аспектів (норми права і моралі є нерозривно пов'язаними), а така діяльність за своєю природою повинна сприйматися саме через призму моральності, враховуючи особливу роль моральних засад для професії адвоката (адвокат повинен виходити з більш глибокого розуміння категорій «правосуддя», «справедливість», «честь», «гідність», «добросовісність», «відповідальність» тощо як здійснюючи свою професійну діяльність, так і в повсякденному житті).

Адвокат у будь-якій своїй діяльності, у тому числі й у повсякденному житті, повинен неухильно дотримуватися насамперед моральних обов'язків, які на нього покладає його особливий статус (його професія), що в поєднанні з правовими уособлюють його професійний обов'язок. Адвокат повинен завжди усвідомлювати, що невиконання або неналежне виконання такого обов'язку є дисциплінарним проступком, за який може бути застосовано відповідальність аж до позбавлення його статусу адвоката. Адвокат повинен враховувати й дію принципу пріоритетності інтересів клієнта, але водночас не забувати, що закон і моральність у його професійній діяльності є вищими за волю його клієнта

Список використаних джерел:

1. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. К., 2017. 577 с.
2. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.
3. Заборовський В.В., Булеца С.Б. Щодо можливості отримання інформації з обмеженим доступом на запит адвоката. *Visegrad journal on human rights*. 2021. № 2. Р. 322–328.
4. Заборовський В.В., Фазикош В.Г., Семерак О.С. Підвищення кваліфікації адвоката як один із його професійних обов'язків: загальні положення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 444–449. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.71>.
5. Заборовський В.В. Правова природа гарантій, що пов'язані з кримінальним переслідуванням адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 141–144.
6. Заборовський В.В. Відповідальність адвоката за неявку в судове засідання: проблеми кваліфікації поважності причин неявки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 336–342. URL: http://pap.in.ua/6_2015/102.pdf.
7. Заборовський В.В. Правовая природа негативных и позитивных условий морально-этического характера, которые являются предпосылкой для получения статуса адвоката в Украине. Сравнительно-правовой аспект. *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*. 2017. Vol. 6 (2). S. 85–102.

8. Заборовський В.В. Судимість як негативна умова набуття статусу адвоката. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 19-20 лютого 2016 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. С. 210–213.
9. Заборовский В.В. Некоторые проблемные аспекты сдачи квалификационного экзамена на получение статуса адвоката по законодательству Украины и зарубежных стран. *Право.бу.* 2017. № 2 (46). С. 107–112.
10. Словник української мови: в 11 т. / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1976. Т. 7: Поїхати-Приробляти. 724 с.
11. Словник української мови: в 11 т. / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. 800 с.
12. Гамалюк Б.М., Семенюк І.Я. Моральні імперативи в системі професійної адвокатської діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична.* 2018. Вип. 3. С. 98–108.
13. Жидова Ю.Д. Адвокатская деятельность: нравственные аспекты ее осуществления. *Студенческий вестник.* 2021. № 27(172). Ч. 1. С. 61–64.
14. Фляжнікова Я.В. Історичні витоки етичних правил у професії адвоката. *Часопис Київського університету права.* 2018. № 3. С. 73–76.
15. Маськовіта М.М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 837. – С. 287–291.
16. Корнеев С.В. Этика – кредо профессиональной деятельности адвоката. *Бизнес в законе.* 2009. № 5. С. 263–266.
17. Геня Б.О. Деонтологічні норми у професійній діяльності юриста. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право.* 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 1. С. 14–17.
18. Ткаченко К.О. Філософські засади адвокатської етики в соціокультурному контексті: дис. канд. філос. наук: 09.00.03. Одеса, 2021. 188 с.
19. Гетьман-П'ятковська І.А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2007. 20 с.
20. Чернописька В. Теоретико-методологічні основи дослідження моральних засад інституту адвокатури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2020. Том 7. № 3 (27). С. 125–132.
21. Москвина С.В. Конституционно-правовые основы становления гражданского общества и Общественной палаты в Российской Федерации. *Вестник Межрегионального открытого социального института.* 2015. № 1 (1). С. 54–57.
22. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року. URL: <http://vkdkka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf>.
23. Компанейцев С.Б. Деонтологічні засади діяльності адвоката: поняття, ознаки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2012. Вип. 3. С. 301–308.
24. Шарипова Л.У. К вопросу о сущности профессиональной этики адвоката. Истемный анализ и синтез моделей научного развития общества: сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции (Самара, 14 ноября 2021 г.). Стерлитамак: АМИ, 2021. с. 161–165.
25. Яновська О.Г. Співвідношення мети та засобів як етична проблема адвокатської діяльності. *Юридична Газета.* 2017. № 12 (562). С. 38-39.
26. Орешин Е.В. Юридическая природа норм адвокатской этики. *Проблемы экономики и юридической практики.* 2014. № 2. С. 210–212.
27. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України.* 2012. № 62. Ст. 17.